

Иван Ковачевић

Одељење за етнологију и антропологију
Филозофски факултет Универзитет у Београду
ikovacev@f.bg.ac.rs

Владимир Рибич

Одељење за етнологију и антропологију
Филозофски факултет Универзитет у Београду
vribic@f.bg.ac.rs

"Руси долазе, Руси долазе" - апологија детанта*

Апстракт: Филм *Руси долазе, Руси долазе* из 1966. године је филм који промовише политику детанта у Америци. После хладноратовских филмова у којима су Совјети приказани искључиво као шпијуни који угрожавају Америку, у овом филму се први пут јављају као позитивни ликови, док се исмевају они који пропагирају рат и конфронтацију. После кубанске кризе и процеса заустављања ширења нуклеарног оружја било је неопходно америчкој јавности показати ведро и смешно лице детанта. У комедији о морнарима из насукане совјетске подморнице сукоб је стално могућ, али се избегава солидарношћу и заједничким напорима. Ова апологија детанта, намењена смиривању страсти хладног рата и разним антиратним лобијима у Америци, једнострана је, јер таквих филмова није било на другој страни. Шта се тамо догађало у време детанта показала је деценија која следи и у којој је извршен највећи број војних интервенција совјетске и кубанске војске широм света.

Кључне речи: хладни рат, детант, Сједињене Америчке Државе, Совјетски Савез, филм, филм *Руси долазе, Руси долазе*.

Увод

Више од двадесет година после пада берлинског зида и нестанка комунизма/социјализма са светске позорнице, истраживање филмова који као основну тему имају разне облике искрцавања Руса у Америци може изгледати као класична историја филма. Историчари филма или истори-

---

* Овај рад је резултат истраживања на пројектима Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС бр. 177018 и 177035.

чари који пишу о филму дотичу се ове теме на разне начине. Од новијег "имаголошког" приступа који прати "представљање" Руса у америчком филму (Goering 2004), преко класичних историја филма у доба "хладног рата" (Rogin 1984, Shaw 2007), до анализе поједних под-под-под-жанрова као што је анализа "подморничких" филмова¹ у којима главну улогу имају Руси (Логинов 2006).

Представе о Совјетима и Совјетском Савезу у америчким филмовима сежу у еру немог филма непосредно после Првог светског рата и комунистичке револуције у Русији. Први наслови су савим директни, као нпр. *Bolshevism on Trial* или *Bullin' the Bullsheviki* из 1919. године, да би филм из 1939. "Ниночка" (*Ninotchka* 1939) са Гретом Гарбо у насловној улози имао све елементе холивудске комедије и припадао водећем делу холивудске продукције (Shaw 2007, 16-23). Други светски рат и време борбе против Хитлерове Немачке, као заједничког непријатеља, за кратко уводи улепшано представљање Совјетског Савеза у америчким филмовима, да би оно нестало у послератно хладноратовско доба. Периодизација филмова о Совјетима и Совјетском Савезу (1933-1991) двојице аутора Страде и Тропера издваја време амбиваленције (1933-1940), прилагођавања ратном савезништву (1941-1944), време акутног хладног рата (1946-1962), време либералног заокрета (1963-1971), затим период крхког детанта (1972-1980), године репризе хладног рата (1981-1985) и, на крају, период квалитативне промене (1986-1991) (Strada, Troper 1997). Уз могућу допуну корпуса филмова (Dunn 1997) и друге мање измене и допуне дате периодизације, она је могућа као полазни оквир за анализу појединих филмова².

---

¹ С обзиром на то да под-под жанр тј. подморнички филм, као и сваки други жанр, не носи нужно униформне поруке, анализа неће ићи тим путем. Разноврсни "подморнички" филмови, од *Последње обале* (*On the Beach* 1959) и римејка тог филма из 2000. године, преко *Руси долазе*, *Руси долазе* (*Russians are Coming, Russians are Coming* 1966) и Петерсеновог филма *Подморница* (*Das Boat* 1981), до филмова *Лов на Црвени октобар* (*The Hunt for Red October* 1990) и *Тајна подморнице К-19* (*K-19. The Widowmaker*) Кетрин Бигалоу из 2002. године, чак и када су Руси у главним улогама, шаљу битно различите поруке које нису детерминисане "подморничким" карактером филмова. Стога жанровско истраживање филмова у којима се радња одвија у подморници или у великој вези са подморницом остаје искључиви задатак формалне анализе која нема значењску компоненту и стога је антрополошки мање занимљива.

² Нешто другачију класификацију, која није примарно хронолошка, даје Липшиц, руководећи се тематиком филмова (Lipschitz 2001). Та класификација се подудар са периодизацијом Страде и Тропера у оним моментима где се тематска доминација подудар са временом у коме су ти филмови настали.

Руси долазе, Руси долазе (1966)

Свака антрополошка анализа филмова суочава се са питањем етнографије самог предмета проучавања. У случају играних филмова етнографски опис је нужно усмерен фокусом анализе, с обзиром на то да је непотребно/немогуће детаљно описивати сваки детаљ филма. Према томе, основни опис се састоји из фабуле и по неког крупног дела саме радње, док појединачне сцене и дијалози не сачињавају основну етнографију али се могу користити у самој анализи. Филм који је предмет анализе у овом тексту ће бити описан на тај начин.

Филмска комедија *Руси долазе, Руси долазе* (Russians are Coming, Russians are Coming, 1966), у продукцији компаније "Mirish" познатог дистрибутера "United Artist", описује случајно искрцавање совјетских морнара из насукане подморнице на америчку територију. Филм је по причи Натанијела Бенчлија (Nathaniel Benchley) режирао Норман Џуисон (Norman Jewison). Од уобичајене поделе улога холивудских глумаца једини изузетак је улога лепе Алисон коју игра Андреа Дорм.

Радња филма³ почиње тако што совјетска подморница "Спрут" ("Хоботница") прилази сувише близу обале Нове Енглеске јер капетан жели да лепо види Америку и стога се подморница насуче на спруд у близини острва Кејп Код. Деветоро чланова посаде, на челу са поручником Розановом, послато је у потрагу за моторним пловилом које би помогло да се одсуче подморница. Они стижу у кућу Волта Витакера, писца из Њујорка који се спрема за повратак у Њујорк. Не успевши да убеди Витакера да су он и његова група Норвежани, Розанов извлачи пиштољ, али истовремено обећава да нико неће бити повређен уколико им објасни како да нађу брод који би им омогућио да могу мирно да напусте острво. Волт се слаже и Совјети оду, остављајући младог морнара, Колчина, да чува Витакера и њихову атрактивну 18-годишњу комшиницу, Алисон Палмер. Совјети краду стару лимузину од Мјуриел Еверет, а брбљива телефонисткиња на локалној централи, Алиса Фос, рашири гласине и изазове општу конфузију. Док прибрани шериф Метокс и његов помоћник, склон прављењу грубих грешака, Норман Џонас, покушавају да сузбију покрет цивилног отпора који предводи Фендал Хокинс, Совјети налазе на Волта, који је побегао Колчину, и заједно проналазе чамац. Преостали Совјети журе назад у своју подморницу а Розанов креће да пронађе Колчина, који се заљубљује у Алисон. Капетан улази са подморницом у малу луку и прети да ће да дигне у ваздух град уколико се седам морнара који су отишли да траже брод не врате на подморницу. На врхунцу напетости, мали дечак, који је све то посматрао из свог видиковца на црквеном

³ На сличан начин садржај филма излаже и Логинов (Loginov 2006).

торњу, пада и, закачивши се за гардеробу, виси високо изнад земље. Заборављајући своје разлике, острвљани и Совјети се уједине да формирају људску пирамиду и спасу дете. Све се завршава у миру и хармонији – Совјети напуштају острво са конвојем грађана који у малим чамцима штите подморницу од америчких војних бродова и авиона док не достигне сигурне воде.

Карактеризација ликова совјетских морнара се сагледава кроз три главна лика. Први лик је арогантни командант подморнице који је скривео насукавање али је спреман да гранатира насеље уколико се не врате морнари који се још нису укрцали, други лик је предузимљиви поручник Розанов који све чини да се инцидент што пре оконча и подморница напусти америчку територију, док је трећи лик млади морнар Колчин који се заљубљује у лепу Алисон. На америчкој страни, осим писца Волта Витакера из Њујорка, који је залутао у целу ситуацију, ту су шериф и његов смотани помоћник, брбљива телефонисткиња и командант територијалне одбране. Уколико се шерифов помоћник и брбљива телефонисткиња посматрају као ликови који су потребни за заплет и додатне комичне ситуације, комични лик команданта територијалне одбране Фендала Хокинса нема искључиво ту функцију. Наиме, његово тврдоглаво настојање да се одмах пуца и обрачуна са совјетским морнарима, са смешним епилози-ма, обавља сасвим другачију улогу која се сагледава тек у политичкој контекстуализацији филма. Контекст у коме је неопходно посматрати филм *Руси долазе*, *Руси долазе* јесте однос између великих сила тог доба, Сједињених Америчких Држава и Совјетског Савеза, тзв. хладни рат, односно период од краја Другог светског рата па до времена у коме се одвија радња филма.

Хладни рат од почетака до политике детанта

У ретроспективи, како Имануел Волерстин (Валерштајн) констатује, "изгледа очигледно да је Хладни рат био изузетно уравнотежена, пажљиво испланирана и надзирана активност која се никада није измакла контроли и никада није довела до светског рата којег су се сви плашили", као и да су "линије разграничења 1945. и 1989. (...) остале прилично исте" (Volerstin 2004, 38). У Европи, демаркационе линије су повучене совјетским војним освајањима 1939. године као резултат извршене агресије на Литванију, Летонију, Естонију, Румунују, Пољску и Финску. Та агресија је завршена окупацијом три балтичке земље, и окупирањем делова територије Румуније и Пољске и припајањем Совјетском Савезу. Једино је рат са Финском завршен неуспешно и Финска се у два наврата одбранила од совјетске агресије и остала независна. У Другом светском

рату војним освајањем заузеле су територије у Пољској, Мађарској, Румунији, Чехословачкој, Југославији, Бугарској, Албанији и новоформираној Демократској републици Немачкој, на којима су потом успостављени комунистички режими. У току ратних напора и непосредно пред њихов крај, на састанцима Рузвелта, Черчила и Стаљина, од 1943. до 1945. године Сједињена Америчке Државе (САД) и Совјетски Савез су прихватили "глобални распоред снага на крају Другог светског рата, што се сводило на врло неуједначену, али, у суштини, неоспоравану равнотежу снага". Совјети су контролисали простор, који је на крају рата окупирала Црвена армија, и успоставили диктатуре комунистичких партија, док су САД доминирале капиталистичким светом, западном хемисфером и океанима. При томе, обе суперсиле су се уздржавале од интервенције у зони оне друге, о чему сведочи судбина антисовјетских побуњеника у Источној Немачкој (1953), Мађарској (1956), Чехословачкој (1968) и Пољској (1981), али и грчких комуниста (Hobsbaum 2002, 174; Volerstin 2004, 21-22; Valerštajn 2005, 19) који су изгубили логистичко залеђе разлазом Стаљина и Тита.

Међутим, иако се хладни рат исказивао у геополитичким категоријама, нарочито почетком Другог светског рата и првим совјетским инвазијама на независне земље, он је истовремено био перципиран и као сукоб демократије и тоталитарних идеологија, посебно склапањем споразума Хитлер-Стаљин којим се показала заједничка црта две логорске државе. Друштво концентрационих логора и друштво гулага су се нашли на једној страни, што је резултирало њиховим освајањем скоро целе Европе. Још од успостављања комунизма у Русији, до почетка рата, постојала је свест да се ради о тоталитарном режиму заснованом на диктатури, насиљу и страху. Ипак, тек споразум СССР-а и Хитлерове Немачке, као и ратна експанзија обе државе је, осим идеолошке, развила и геополитичку раван антагонизма. Раскид пријатељства Немачке и СССР-а успостављеног пактом 1939. године, и немачки напад на СССР, промениле су ту визију и Совјетски савез је постао "савезник".⁴ Четири године рата и заједничког настојања да се уништи нацистичка Немачка учинили су да се глобални распоред снага, који се претежно односио на Европу, посматра као свршена ствар. Изван Европе једино је било јасно да су САД окупи-

⁴ Трансформација коју је изазвао раскид споразума Хитлер-Стаљин огледа се и у филмовима. Тако је филм *Признање нацистичког шпијуна* (Confessions of Nazi Spy 1939) са Едвардом Робинсоном у главној улози, доживео преправљање, јер су у првој верзији у истој равни третирани Хитлеров напад на Европу и совјетски на Финску, што је потом преправљено и из филма избачено све што се односило на совјетску агресију (Strada, Troper 1997). Напад на Финску је, такође, био тема филма *Скијашка патрола* (Ski Patrol, 1940).

рале Јапан, док је политичка оријентација нових постколонијалних земаља била неизвесна а, самим тим, и границе утицаја двеју суперсила. Ускоро се показало да су нове националне државе, иако ненаклоњене САД, некомунистичке у унутрашњој политици, а "несврстане" у међународним односима (Hobsbaum 2002, 174-175).

У самом почетку, ни САД ни Совјетски Савез нису журили да своју начелну подршку националном самоопредељењу у Африци, Азији и на Карибима преведу у конкретну акцију. Истовремено, европске колонијалне силе су "далеко мање пристајале на америчко мешање у њихову колонијалну сферу, него на америчко мешање у друге сфере, чак и њихове домаће послове". Међутим, због слабости европског колонијалног поретка и појачане совјетске активности у колонијалном свету, САД су "почеле да врше благ притисак на западноевропске земље да убрзају процес деколонизације и прихвате пуну политичку независност као легитиман исход процеса". При томе, САД су подржавале оне националистичке покрете који су били спремни да нову националну државу интегришу у "производне процесе светске економије, укључујући могућност транснационалног улагања" (Valerštajn 2005, 155-156). Коначно, како Од Арне Вестада истиче, процес деколонизације је омогућио "ширење америчких идеја политичких и економских слобода", као и то да се европске елите "посвете одбрани од комунизма и унутрашњим реформама" (Vestad 2008, 42).

С друге стране, Совјетски Савез је на крају Другог светског рата знатно ојачао свој међународни положај, успостављајући војну и политичку контролу над Централном, Источном и Југоисточном Европом, североисточном Кине, Курилским острвима и Сахалином, док је утицај комунистичких партија био осетан у Грчкој, Француској и Италији (Гелер и Некрич 2000, 424-425). Услед свега тога, 1946. године Черчил је констатовао да се над Европом спустила "гвоздена завеса" (Verend 2001, 58), што је био увод у промоцију Маршаловог плана и Труманове доктрине, 1947. године.

Према плану Џорџа Маршала, државног секретара САД, и на предлог председника Трумана, Конгрес је усвојио Програм европског опоравка, вредан 17 милијарди долара. Реализација Маршаловог плана је омогућила обнављање привреда западноевропских земаља, нарочито Западне Немачке, Француске и Италије, а самим тим, и раст америчког извозног суфицита. Такође, велика америчка финансијска помоћ је учврстила антикомунистичку оријентацију влада у државама Западне Европе. У ствари, америчка помоћ је првобитно понуђена и Совјетском Савезу и његовим сателитима, али су они то одбили (Džonson 2003, 734; Borstin 2005, 530-532). То је, како Волерстин (Валерштајн) објашњава, омогућило да Маршалов план буде усвојен, пошто би, у супротном, постао прескуп и Конгрес САД га никада не би одобрио (Volerstin 2004, 40).

Совјетски притисак на Турску, Грчку и Иран био је повод за промовисање Труманове доктрине, у чијој основи је било председничково уверење да "политика Сједињених Држава мора бити да подржи слободне народе који се одупиру покушајима покоравања од стране наоружаних мањина или спољним притисцима" (Džonson 2003, 732). Тако се Монроова доктрина из прве половине 19. века, према којој "Сједињене Државе неће толерисати уплитање других нација у унутрашња питања Новог света", спровођењем Труманове доктрине, проширила "на читав свет" (Borstin 2005, 530).

Главни циљ Маршаловог плана и Труманове доктрине био је спречавање ширења совјетског утицаја у свету, што је Џорџ Кенан дефинисао као стратегију "задржавања" (containment). Насупрот томе, Џон Фостер Далс се залагао са стратегију "враћања" (roll back), али је и он прихватио стратегију "задржавања" када је 1953. године постао Ајзенхауеров државни секретар. Разлог за Далсово одустајање од стратегије "враћања" лежи у томе што би њено спровођење сигурно довело до нуклеарног рата (Kenedi 2003, 422-423; Volerstin 2004, 38-39; Džonson 2003, 742). Наиме, Совјетски Савез је успео да направи атомску бомбу 1949. године, тј. четири године после америчког нуклеарног удара на Хирошиму и Нагасаки. Такође, прва совјетска хидрогенска бомба је направљена 1953. године, само девет месеци након америчке (Hobsbaum 2002, 176; Kenedi 2003, 415-416). У таквим околностима, Совјетски Савез и САД су се уздржали од директне војне конфронтације чак и приликом таквих криза какве су биле совјетска блокада Берлина, од 1948. до 1949. године, и рат у Кореји, од 1950. до 1953. године. Обе кризе су резултовале потврђивањем почетних линија разграничења, као и перпетуирањем америчке стратегије "задржавања" кроз оснивање НАТО⁵, SEATO⁶ и Багдадског пакта, од 1949. до 1955. године (Volerstin 2004, 49-50; Kenedi 2003, 424-426, 437-438; Džonson 2003, 735, 738-739, 743-745; Гелер и Некрич 2000, 427-430).

После Стаљинове смрти 1953. године, Совјетски Савез се определио за политику мирне коегзистенције, која се заснивала на декларативном одрицању од "извоза револуције" и уверењу да ће глобално ширење социјалистичког система бити резултат развоја унутрашњих противречности и класне борбе у капиталистичким земљама. С друге стране, након што је 1955. године створен Варшавски пакт, постало је јасно да совјетска страна не рачуна озбиљно на уједињење Немачке. То је 1961. године довело до нове берлинске кризе за време које је Источна Немачка подигла Берлински зид, каснији симбол гулаг социјализма. Нешто раније, 1956. године рат Велике Британије, Француске и Израела против Египта око Суецког канала омогућио је јачање совјетско-египатских веза. Уоп-

⁵ North American Treaty Organization (Организација северноатлантског пакта).

⁶ South East Asia Treaty Organization (Организација пакта југоисточне Азије).

ште, за време Хрушчовљеве владавине, Совјетски Савез је успевао да користи "традиционалне мржње или непријатељства становништва бивших колонија према метрополи", пружајући војно-економску подршку и нудећи техничку сарадњу (Гелер и Некрич 2000, 525-528). То је био резултат совјетске спремности да помаже "национални развој" несоцијалистичких земаља у Трећем свету, да би се помогла борба против колонијализма и империјализма. Међутим, совјетска политика "мирне коезистенције" и помагање несоцијалистичких режима у Трећем свету довели су до кварења и заостравања односа с Кином (Vestad 2008, 94-101). Тај тренд се наставио, па је 1964. године Мао Це Дунг промовисао "теорију три света" која је сврставала

...Сједињене Државе и Совјетски Савез су Први свет као хегемонистичке суперсиле, док су остале индустријализоване државе којима су те две суперсиле наметале своју хегемонију сачињавале Други свет. Кина и сиромашне државе Југа представљале су Трећи свет који је подизао револуције против суперсила и који ће постати будући центар међународних токова развоја (Vestad 2008, 217-218).

У складу са оваквим ставом, Кина је почела да земљама Трећег света даје повољне кредите, као и да у њих шаље све већи број стручњака (Vestad 2008, 219). Тиме је интензивирано такмичење Кине и Совјетског Савеза за утицај у Азији, Африци и басену Индијског океана. Ривалитет две највеће социјалистичке државе појачан је кинеском тежњом да направи атомску бомбу и спором око заједничке границе, а кулминирао је директном војном конфронтацијом у пограничном подручју, средином и крајем 1960-их година (Гелер и Некрич 2000, 531-533, 595-596).

Ипак, најопаснија хладноратовска криза из 1960-их година била је конфронтација између Совјетског Савеза и САД око постављања совјетских ракета са нуклеарним бојевим главама на Куби, 1962. године. Наиме, после победе комунистичке револуције на Куби и Кастровог доласка на власт Куба је убрзано јачала своје везе са Совјетским Савезом, што је резултовало постављањем нуклеарних пројектила на свега 200 километара од америчке територије. САД су одговориле блокадом кубанских вода и контролом бродова у њима, претећи војном одмаздом у случају совјетског напада. Криза се окончала измештањем совјетских ракета и америчким гаранцијама да неће напасти Кубу (Гелер и Некрич 2000, 536-540; Vestad 2008, 228-233; Džonson 2003, 775-781).⁷

---

⁷ Кастро је био разочаран совјетском одлуком да премести ракетна постројења са Кубе, па се преоријентисао са јачања веза са Совјетским Савезом на интензивну подршку револуцијама у Трећем свету, што "није била само дужност и историјска неопходност, већ и превентивна мера одбране од америчког напада на Кубу". Наиме, кубанско вођство је сматрало да ће талас револуција у свету

Кубанска ракетна криза је показала да су САД и Совјетски Савез развили потенцијале за "обострано осигурано уништење"⁸, па је, убрзо након ње, инсталирана "врућа линија", што је требало да омогући директну комуникацију вођства две суперсиле у случају критичне ситуације. У Москви су 1963. године САД, Совјетски Савез и Велика Британија потписали Споразум о забрани проба атомског оружја, чиме је озваничена политика детанта, односно "попуштања међународне затегнутости". Запад је прихватио политику детанта због страха од губитка материјалног благостања насталог захваљујући до тада невиђеном економском напретку. Такође, значајан фактор је било и слабљење глобалне позиције САД, услед рата у Вијетнаму. С друге стране, Совјетском Савезу је био потребан детант да би се фокусирао на решавање политичке и економске кризе у којој се нашао крајем 1960-их и почетком 1970-их година, као и због интензивирања сукоба с Кином. Смена на власти која се одиграла у Русији и долазак Леонида Брежњева на чело партије резултирало је двоstrukом променом политике: са једне стране, на нивоу односа глобалних сила започело је склапање споразума, али је, са друге стране, започело и интензивирање "извоза револуције" и настојања да се комунистички режими успоставе у што је могуће већем броју земаља. Као део америчког схватања детанта, 1976. године је у Америчком Конгресу усвојен тзв. Кларков амандман, што је онемогућио подршку покретима који су се у Анголи (и другде) борили против комунистичке окупације.

У склапању споразума о нуклеарном оружју важну улогу је имао и страх од термонуклеарног рата, па је потписан низ споразума о спречавању ширења нуклеарног оружја, од којих су најзначајнији SALT I (1972) и SALT II (1979)⁹ (Гелер и Некрич 2000, 541, 585-597; Kenedi 2003, 444). Политика детанта је свој врхунац доживела 1975. године, када је у Хелсинкију одржано Саветовање о безбедности и сарадњи у Европи. Завршним документом су гарантоване државне границе успостављене после Другог светског рата, као и границе доминације две суперсиле у Европи. Такође, Запад се обавезао да помогне Совјетском Савезу и другим земљама реалног социјализма да модернизују своје привреде, док су Совјетски Савез и његови савезници обећали да ће поштовати права својих грађана и омогућити слободну размену идеја (Гелер и Некрич 2000, 605-607).

натерати САД да се "одрекну дела својих опсесија о том малом карибском острву" (Vestad 2008, 234).

⁸ На енглеском језику: Mutually Assured Destruction (MAD). Скраћеница ове синтагме се може на енглеском прочитати и као "луд", што је често чињено да би се описало стање опасности од катаклизме нуклеарног рата.

⁹ SALT је скраћеница од Strategic Arms Limitation Treaty.

Значење и контекст

Пре него што се филм се Руси долазе, Руси долазе контекстуално анализира и пре него што се оцени његово значење у времену настанка и приказивања, потребно је кратко се осврнути на српску рецепцију овог филма и посебно на оцену која се даје времену у коме је филм приказиван у тадашњој Југославији. У студији о американизацији југословенске филмске свакодневице Радина Вучетић пише:

"У несумњивој југословенској отворености према америчкој кинематографији донекле је, ипак, због сталног балансирања Београда између Москве и Вашингтона, неочекивано то што су шездесетих година на репертоару југословенских биоскопа били и изразито хладноратовски амерички филмови. Међу њима се нашао и Др Но, један од филмова о легендарном агенту 007, Џемсу Бонду, "свемоћном момку енглеске тајне полиције". Уз филм Др Но, тада су југословенски гледаоци могли да погледају и два знатно "тврђа" хладноратовска остварења, Др Стренцлав и Руси долазе... Руси долазе!, са експлицитним антисовјетским порукама... југословенска страна је пружала свету прихватљиву слику о себи, слику демократске државе, у којој је могуће гледати Др Стренцлава или Руси долазе." (Вучетић 2010, 50, 64)

Прва проблематична оцена се односи на квалификацију првог филма о Џемсу Бонду као "изразито хладноратовског". У филму се као напријатељ јавља др. Но са тајном организацијом "SPECTRA", која ничим није повезана са СССР-ом, и уколико би се уопште овај филм могао доводити у везу са хладним ратом онда је потребно много учитавања и сасвим произвољних супститута, поготово што постоје филмови о Џемсу Бонду са јасним и експлицитним хладноратовским сукобима са совјетским агентима, мада су се појавили много касније, као нпр. Само за твоје очи (*For Your Eyes Only* 1981). Још је проблематичније квалификовати филм Руси долазе, Руси долазе као тврди хладноратовски филм, јер се из раније описане радње филма и карактеризације ликова сасвим јасно види да је реч управо о АНТИ-хладноратовском филму. Стога не стоји ни оцена да је Југославија приказивањем тих филмова "показивала свету прихватљиву слику о себи", јер се ради о филму који има антихладноратовску поруку и сасвим је близу југословенске антиблоковске (ванблоковске) политике, прво назване неангажовање а потом преименоване у несврставање. Исмејавање хладноратовских ликова и акција у филму представља "доказ" исправности "Титове ванблоковске и несврстане политике".

Већ је у овину критике тумачења приказивања филма Руси долазе, Руси долазе у Југославији указано да се ради о изразито анти-хладноратовском садржају, што се посебно огледа у начину на који су у филму приказани Совјети. Приказивање Совјета у филму се заснива на понашању

три главна лика – капетана подморнице, официра Розанова и морнара Колчина. Капетан је приказан као хладноратовски лик, мада и ту постоји одступање. Он је заправо неспособан и ригидан, али је насукавање подморнице изазвао зато што је желео да види Америку изблиза. У њему се ипак буди хладноратовско понашање када озбиљно запрети да ће пуцати на окупљене грађане уколико се совјетски морнари, који недостају, не врате на подморницу. Ипак, чак у моменту када истиче његов ултиматум, показује неодлучност и несигурност у то да треба започети сукоб. У тренутку расплета, када совјетски морнари почну да силазе са подморнице да би се прикључили спасавању дечака који виси на црквеном торњу, капетан у првом тренутку покушава да их у томе спречи, да би потом и сам био забринут за дечака, понављајући: "Издри мали". Насупрот капетану подморнице налази се официр Розанов, који је способан, окретан и разуман и који максимално настоји да се избегне било какав сукоб. Морнар Колчин је приказан као добар и емотиван младић који се заљубљује у лепу Алисон. Розанов је главни иницијатор спасавања дечака, а Колчин је тај који ће га скинути са шипке на којој је висио. На супротној, америчкој страни шериф и писац који се са породицом ту задешио на одмору, јесу разумни у настојању да се сукоб спречи, али је шериф одлучан у томе да заштити грађане и њихову имовину. Насупрот њима је комични лик потпуно неспособног команданта територијалне одбране који настоји да изазове сукобе. Одређена симетрија ликова, нарочито оних који отелотворавају идеологију хладног рата, али и оних код којих разум говори да сукоб води у обострану пропаст, јасно говори о носећој, антихладноратовској идеји филма. За разлику од класичних хладноратовских филмова у којима су Совјети приказани једнолично и негативно као шпијуни, агенти КГБ и слично (Strada, Troper 1997, 201), у филму Руси долазе, Руси долазе приказани су разноврсно, што значи да међу њима има и способних и разумних и осећајних ликова. Супротно потпуној дехуманизацији хладноратовских приказа, сва три лика, укључујући и команданта подморнице, приказана су као осећајна људска бића (Shcherbenok 2010).

Посебна епизода у филму је кратка љубав совјетског морнара Колчина и лепе Алисон Палмер. Непосредно по приказивању филма, Џудит Шатноф је указала да избор глумице у улози америчке девојке која се заљубљује у совјетског морнара, није случајан. Наиме, Андреа Дорм заправо и није глумица, већ топ-модел тадашњих реклама за авионску компанију "National Airlines" или за фарбу за косу "Miss Clarol". У тим рекламама, па самим тим и у филму, Андреа Дорм, својим зубима, грудима и плавом косом, представља идеални модел америчке девојке (Shatnoff 1966, 32). Могућност да се идеална америчка девојка заљуби у совјетског морнара је максимална супротност приказивању Совјета у хладноратов-

ским филмовима, али са собом носи и искривљавање реалности и пласирање директних политичких порука у љубавном руху. Наиме, на самом одласку совјетски морнар, растајући се од своје америчке љубави, обећава јој да ће се поново видети, што у условима потпуно затворених граница за совјетске држављане звучи готово гротескно. Потом, уместо наставка љубавне изјаве Колчин, као са политичке говорнице, изговара кључну политичку поруку филма: "Ми имамо пред собом дугачак период мирољубиве коезистенције"¹⁰.

Теза коју су изнели Страда и Тропер, да су комунистички систем и Совјетски Савез даље третирани као непријатељи али су уклоњени са првог места пред тоталним ратом као већим непријатељем, тачна је на појавном нивоу, где се приказује совјетска подморница како се шуња око америчке обале. Међутим, њене намере нису описане као шпијунске, диверзантске и агресивне, тј. нису експлицитно непријатељске, док су особине и понашање совјетских морнара нешто што их уклања са листе непријатеља.

Садржај филма и време у коме је настао јасно говоре да се ради о филму који је носилац новог периода односа две супер силе – детанта. Филм детанта је имао вишеструке задатке: деконструисати слику о Совјетима која је грађена од пре Другог светског рата, указати да највећа опасност прети од општег нуклеарног рата, тј. катаклизме, попут оне приказане у филму Последња обала (*On the Beach* 1959) и том приликом не исказати слабост ни пред супарником, ни пред сопственом публиком. Тако тежак задатак није било могуће урадити на други начин него у жанру комедије, где се комични ефекти постижу свим средствима, укључујући и гегове из доба немог филма (*Shatnoff* 1966, 30). Жанр комедије је изабран као средство да се саопшти горка истина о томе да је противник толико моћан и да се не може победити, а да би сваки покушај довео до тоталног уништења.

Сам крај филма, у коме велики број чамаца становника острва прави живи штит који онемогућава да подморница са најновијим пријатељима буде нападнута и уништена у америчким територијалним водама од стране америчке авијације, није само испољавање новостечене представе о Совјетима као људима са душом. У том чину се крије и разумевање за страх обичног човека од нуклеарне катастрофе која постаје сасвим озбиљна претња у ситуацијама конфликта какав би избио потапањем совјетске подморнице, а да се не угрози представа о америчкој војној сили која је у стању да одбрани своју територију.

---

¹⁰ "I must go, but I promise you my word that I see you again. You and I, Alison Palmer, we have, somehow, a long life of peaceful coexitence."

Апологија детанта која, наравно, никада није имала сличан одговор на другој страни, представљала је илустрацију уздрманости Монроове доктрине која је доведена у питање још у време кубанске кризе. Наиме, притисак на Кубу и једно од, у нуклеарном добу, највећих заоштравања односа до крајњих граница, резултирало је повлачењем совјетских нуклеарних ракета са Кубе, али и опстанком комунистичког режима Фидела Кастра на свега 200 км. од америчке обале и, што је далеко важније, надомак сиромашних и рањивих држава Латинске Америке које су плодно тло за извоз комунистичке револуције.

Осим успаванке за део популације који је био зачуђен и узроцима и последицама детанта и коме је у питкој форми требало саопштити да су се две суперсиле договориле да распоред снага у свету остане какав јесте, филм Руси долазе, Руси долазе био је намењен и оном нарастајућем делу либералне Америке који се противио рату у Вијетнаму и на тај начин индиректно помагао ширење комунизма у југоисточној Азији. Без обзира на идеолошки микс антиратних протеста у Америци током америчког ангажовања у вијетнамском рату (1960-1973), филм с основном антихладноратовском поруком је био потврда њиховог настојања да се Сједињене Америчке Државе одрекну било какве помоћи државама на које је извршена комунистичка агресија. Неважно је да ли се радило о протесту против рата у Вијетнаму левичарских, просовјетских или других група, да ли је иза стајала идеологија изолационизма или пролетерског интернационализма или је основ за наставак такве политике давао Амерички конгрес кроз амандмане демократских конгресмена, попут Кларковог амандмана, целом том корпусу је био намењен филм Руси долазе, Руси долазе. Последице једнострано схваћене политике детанта и питких комедија намењених јавном мњењу показале се у деценијама које следе.

Литература

- Borstin, Danijel Dž. 2005. *Amerikanci. Demokratsko iskustvo*. Beograd: Geopoetika.
- Dunn, David. 1997. Review of a Friend or Foe? Russians in American film and foreign policy, 1933-1991. by Michael J Strada & Harold R. Troper, 1997 Lanham, MD and London, The Scarecrow Press. *Historical Journal of Film, Radio & Television* 18 (3).
- Džonson, Pol. 2003. *Istorija američkog naroda*. Beograd: Knjiga-komerc.
- Гелер, Михаил и Александар Некрич. 2000. *Утопија на власти. Историја Совјетског Савеза*. Подгорица: ЦИД.
- Goering, Elizabeth M. 2004. (Re)Presenting Russia: A Content Analysis of Images of Russians in Popular American Films. Paper presented at the 2004 symposium of the Russian Communication Assosiation. Dostupno na: http://www.russcomm.ru/eng/rca_biblio/g/goering_eng.shtml

- Hobsbaum, Erik. 2002. *Doba ekstrema. Istorija Kratkog dvadesetog veka 1914-1991*. Beograd: Dereta.
- Kenedi, Pol. 2003. *Uspon i pad velikih sila. Ekonomska promena i ratovanje od 1500. do 2000. godine*. Podgorica: CID – Službeni list SCG.
- Lipschutz, Ronnie D. 2001. *Cold War Fantasies: Film, Fiction, and Foreign Policy*. Lenham MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Loginov, Sergey. 2006. *Images Of Russians In American Cinema: Kathryn Bigelow's "K-19: The Widowmaker"*. San Jose State University: SJSU ScholarWorks. Dostupno na: http://scholarworks.sjsu.edu/etd_theses?utm_source=scholarworks.sjsu.edu%2Fetd_theses%2F2905&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages
- Rogin, Michael. 1984. Kiss Me Deadly: Communism, Motherhood, and Cold War Movies. *Representations* 6: 1-36.
- Shatnoff, Judith. 1966. The Warmer comrade. *Film Quarterly* 20 (1): 28-34.
- Shaw, Tony. 2007. *Hollywood's Cold War*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Shcherbenok, Andrey. 2010. Asymmetric Warfare: The Vision of the Enemy in American and Soviet Cold War Cinemas. *KinoKultura*. 28.
- Strada, Michael and Harold Troper. 1997. *Friend or Foe: Russians in American Film and Foreign Policy*. Lanham, MD: Scarecrow Press.
- Valerštajn, Imanuel. 2005. *Posle liberalizma*. Beograd: Službeni glasnik.
- Vestad, Od Arne. 2008. *Globalni Hladni rat. Intervencije u Trećem svetu i oblikovanje našeg doba*. Beograd: Arhipelag.
- Volerstin, Imanuel. 2004. *Opadanje američke moći*. Podgorica: CID.
- Вучетић, Радина. 2010. Американизација југословенске филмске свакодневице шездесетих година 20. века. *Годишњак за друштвену историју* 1: 39-65.

Ivan Kovačević

Vladimir Ribić

Department of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy University of Belgrade

"The Russians are coming, the Russians are coming" – an apology of detente

The 1966 film *The Russians are coming, the Russians are coming* is a film which promotes the politics of detente in America. After cold war era films in which the Soviets are exclusively portrayed as spies endangering America, this is the first film to portray them as positive characters, while ridiculing those who propagate war and confrontation. After the Cuban crisis and the process of stopping the spread of nuclear weapons it was necessary to show the American public the funny face of detente. In the comedy about sailors from a stranded Soviet submarine confrontation is always possible but us avoided through solidarity and communal efforts. This apology of detente, inten-

ded to calm the cold war situation and anti-war lobbies in America is one-sided, because there weren't any such films on the other side. What happened over there during the detente period is evident by the following decade in which the largest number of military interventions by the Soviet and Cuban armies around the world occurred.

Key words: cold war, detente, USA, Soviet Union, film, *The Russians are coming, the Russians are coming*

"Les Russes arrivent" – apologie de la détente

Le film "Les Russes arrivent" de 1966 est un film qui promeut la politique de la détente aux États-Unis. Après les films sur la guerre froide dans lesquels les Soviétiques sont représentés exclusivement comme des espions qui menacent les États-Unis, dans ce film ils apparaissent pour la première fois - comme des personnages positifs, alors que sont moqués ceux qui militent pour la guerre et la confrontation. Après la crise cubaine et le processus de réduction de la course à l'armement nucléaire, il était indispensable de montrer au public américain le visage serein et humoristique de la détente. Dans la comédie sur les marins d'un sous-marin soviétique échoué, le conflit est - constamment possible, mais il est évité par la solidarité et les efforts communs. Cette apologie de la détente, destinée à calmer les passions de la guerre froide et différents lobbies antibellicistes aux États-Unis, est en fait unilatérale, car de tels films n'ont pas été tournés de l'autre côté. De ce qui s'y passait à l'époque de la détente, c'est au cours de la décennie suivante que - l'on a pu s'en rendre compte, lorsque de très nombreuses interventions militaires de l'armée soviétique et cubaine ont été entreprises partout dans le monde.

Mots clés: guerre froide, detente, États-Unis d'Amérique, Union Soviétique, film, film *Les Russes arrivent*

Primljeno / Received: 13. 03. 2014.

Prihvaćeno / Accepted: 2. 06 .2014.